

УДК 613.9:005.584.1:614.2(477)
DOI 10.11603/1681-2786.2023.1.13862

Н. Є. РОМАНЮК, Л. М. РОМАНЮК, О. П. НАГОРНА

МОНІТОРИНГ СТАНУ ЗДОРОВ'Я ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України,
м. Тернопіль, Україна

Мета: розробити концептуальні підходи до організації та здійснення моніторингу стану здоров'я як основного механізму визначення проблем громадського здоров'я. Проаналізувати сучасні методики планування, розробки і впровадження системи моніторингу та оцінки покращення превентивних заходів у сфері громадського здоров'я на локальному рівні з урахуванням глобальних викликів і системних змін.

Матеріали і методи. В дослідженні використані такі методи: статистичні, викопіювання статистичних даних, метод експертних оцінок і динамічний аналіз.

Дослідження проведено на основі аналізу звітів комунального некомерційного підприємства «Тернопільський обласний центр громадського здоров'я» Тернопільської обласної ради, статистичних довідників центру медичної статистики МОЗ України, оперативної та довідкової інформації центру громадського здоров'я МОЗ України, стратегічних положень «Про систему громадського здоров'я».

Результати. Головними функціями системи та центрів громадського здоров'я є профілактика захворювань як на індивідуальному, так і на популяційному рівнях. Новостворені державні установи у сфері громадського здоров'я повинні зосереджувати свою діяльність на профілактику, безперервний моніторинг інфекційних та основних неінфекційних хвороб, які становлять значний тягар для суспільства і спричиняють значні соціально-економічні втрати. У сучасних умовах загрозливих викликів та наслідків, пов'язаних з існуючою пандемією COVID-19 та поглибленням негативних світових економічних проблем, особливо зростає роль функціонального забезпечення діяльності установ у сфері охорони громадського здоров'я.

Висновки. Проведений аналіз та моніторинг діяльності центру показали наявність загрозливих тенденцій у стані здоров'я населення області. З року в рік фіксується зменшення чисельності населення області, зростання показників смертності та захворюваності і зниження рівня народжуваності. Також у роботі шляхом моніторингу чітко визначені стратегічні завдання та перспективи розвитку центрів громадського здоров'я в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: центри контролю та профілактики хвороб; система моніторингу; стратегічні завдання; перспективи розвитку.

Вагомим напрямком трансформації та розвитку системи громадського здоров'я є розробка оптимальних підходів до моніторингу показників здоров'я як основного елемента визначення проблем громадського здоров'я в Україні в умовах глобальних викликів.

У сучасних умовах реалізації соціальної політики у сфері здоров'я однією із її складових є проведення моніторингу та оцінки діяльності із покращення здоров'я населення. Формування цілісного уявлення про здоров'я на сьогодні стикається з низкою взаємопов'язаних методичних та інформаційних проблем. Відтак все більшого пізнавального і практичного значення набуває формування цілісного уявлення про феномен здоров'я і якомога більш адекватна оцінка стану і перспектив здоров'я населення України [1–3, 6].

Мета роботи: розробити концептуальні підходи до організації та здійснення моніторингу стану здоров'я як основного механізму визначення проблем громадського здоров'я. Проаналізувати сучасні методики планування, розробки та

впровадження системи моніторингу й оцінки покращення превентивних заходів у сфері громадського здоров'я на локальному рівні з урахуванням глобальних викликів і системних змін.

Матеріали і методи. В дослідженні використані такі методи: статистичні, викопіювання статистичних даних, метод експертних оцінок і динамічний аналіз.

Результати дослідження та їх обговорення. В Україні відсутня єдина комплексна система звітування, моніторингу та аналізу даних щодо здоров'я населення. Наявна система обліку та звітності досить фрагментована, оскільки численні інституції (установи та заклади МОЗ й інші центри обліку інформації) збирають дані медичної та демографічної статистики, дані щодо ризиків для здоров'я, захворювань та травматизму тощо. В умовах сьогодення немає стандартизованої практики збору і використання досить широкої масиви інформації для оцінки стану здоров'я громадян та можливих ризиків для громадського здоров'я, враховуючи сучасні проблеми і виклики системи громадського здоров'я.

Сучасна система громадського здоров'я в процесі своєї трансформації спрямована передусім на здійснення якісного моніторингу захворювань та розбудови вертикалі епідемічного контролю в регіонах. Відповідно до Постанови КМУ від 17.02.2021 р. №106, в усіх областях України та м. Києві з 1 липня 2021 р. запрацювали центри контролю та профілактики хвороб (ЦКПХ).

Використовуючи набутий досвід реагування на сучасні виклики в системі громадського здоров'я та пандемію COVID-19, постала нагальна потреба в перегляді функцій та методів взаємодії у сфері епідемічного контролю та безперервного моніторингу соціально значимих захворювань. Насамперед це стосується змін у стратегічних підходах до управління системою громадського здоров'я. Основою змін у системі управління став перехід від децентралізованої системи до чітко керованої структури управління. Регіональні центри контролю та профілактики хвороб підпорядковуються МОЗ України через головного державного санітарного лікаря. Це дало змогу забезпечити швидке реагування на сучасні виклики та проблеми громадського здоров'я.

Кваліфіковані фахівці регіональних центрів контролю та профілактики хвороб, як основний кадровий потенціал сфери громадського здоров'я, займаються посиленням діяльності у напрямках комунікації, моніторингу, профілактики й контролю неінфекційних захворювань, а також промоції вакцинації. Ці заклади мають у своєму складі оперативно-диспетчерський підрозділ та бригади оперативного реагування на основні виклики та проблеми. Керівники цих центрів отримали статус головних державних санітарних лікарів областей.

Відповідно до Закону України №4142 «Про систему громадського здоров'я», основними функціями ЦКПХ є:

- координація та проведення епідеміологічного нагляду й аналізу;
- індикація й ідентифікація збудників інфекційних хвороб, що мають значний епідемічний потенціал та/або міжнародне значення;
- здійснення моніторингу стану здоров'я як основного механізму визначення проблем громадського здоров'я з врахуванням сучасних глобальних викликів;
- реагування на надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров'я спільно з регіональними ЦКПХ у рамках роботи функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту;
- проведення секвенування збудників інфекційних хвороб із метою розслідування причинно-наслідкових зв'язків виникнення та розповсюдження інфекційних хвороб, у тому числі інфекцій, які передаються при наданні медичної допомоги;
- повідомлення МОЗ про ризики у сфері громадського здоров'я та управління такими ризиками в межах компетенції;

– розробка пропозицій, планів дій та рекомендацій щодо здійснення заходів, спрямованих на поліпшення показників здоров'я і благополуччя населення та вдосконалення системи громадського здоров'я;

– збір та обробка інформації для формування інформаційного фонду ГЗ;

– проведення періодичного аналізу детермінантів здоров'я, заходів впливу на детермінанти здоров'я й заходів, спрямованих на запобігання, зменшення та усунення нерівностей щодо здоров'я;

– моніторинг заходів щодо зміцнення здоров'я, показників рухової активності, статевого й репродуктивного здоров'я, психічного здоров'я населення.

Системні процеси у сфері громадського здоров'я, пов'язані з якісним моніторингом стану здоров'я, сприятимуть здійсненню таких необхідних заходів, як:

– підготовка практиків соціальної сфери до реалізації превентивних заходів у сфері громадського здоров'я;

– впровадження інновацій у сфері покращення та популяризації громадського здоров'я;

– налагодження міжсекторної взаємодії між державними та неурядовими організаціями, ініціативними групами та засобами масової інформації на локальному рівні для покращення громадського здоров'я;

– розробка і впровадження системи моніторингу та оцінки покращення превентивних заходів у сфері громадського здоров'я.

Однією з найбільших проблем для моніторингу та аналізу даних, пов'язаних із станом здоров'я мешканців України, є недосконала система звітності. Звітність передусім існує у паперовому вигляді, і лише окремі сегменти інформації подаються в електронному форматі. При цьому МОЗ (включаючи Центр медичної статистики МОЗ України), Держкомстат оприлюднюють лише вибірку інформацію. У Регіональній базі Health for All переважно бракує даних у розрізі соціально-вікових характеристик суспільства, в розрізі областей України, окремо серед міського та сільського населення. Відсутні, на жаль, такі вагомні елементи в системі обліку та звітності, як електронний реєстр пацієнтів та єдиний медичний простір.

Характеристика та аналіз основних національних програм моніторингу. Протягом років незалежності було ухвалено численні національні програми, які стосуються питань громадського здоров'я. Серед опублікованих матеріалів наявними є лише декілька звітів щодо оцінки ефективності впровадження цих програм. Дані аналізу програм моніторингу передусім зосереджені на ефективності витрачання бюджетних коштів. Ґрунтовна оцінка впливу програми на громадське здоров'я часто відсутня через дуже загальне формулювання очікуваних результатів впровадження програм. Об'єктивний науковий аналіз і звітність щодо впровадження цих програм дещо поліпшилися протягом останніх двох років.

З огляду на проблеми моніторингу у сфері громадського здоров'я позитивним явищем стало ухвалення Закону України від 06.09.2022 р. № 2573-IX «Про систему громадського здоров'я» [5]. Закон покликаний стати ключовим нормативним документом, який, у свою чергу, відповідає за якісний моніторинг, збір достовірних даних та звітність у сфері громадського здоров'я.

Збільшення кількості програм та проєктів у сфері громадського здоров'я, зокрема стосовно ВІЛ/СНІДу, сучасне реформування системи охорони здоров'я в Україні підкреслюють актуальність моніторингу та оцінювання (МіО) і важливість стратегічної інформації для покращення здоров'я населення [4].

Одним із напрямів впровадження Концепції розвитку системи громадського здоров'я, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. № 1002-р, є створення багатосекторальної системи ГЗ та забезпечення консолідації функцій у секторі громадського здоров'я. Ключовою частиною розбудови системи ГЗ є розвиток її регіональної мережі шляхом об'єднання регіональних структур, які працюють у секторі громадського здоров'я. Серед напрямків діяльності регіональних центрів громадського здоров'я зазначено такі, що відповідають функціям моніторингу й оцінювання, зокрема:

- координація діяльності закладів охорони здоров'я стосовно дотримання єдиної системи збирання, обробки, зберігання та передавання медико-статистичної інформації;

- виявлення потреб населення загалом та груп ризику, що пов'язані із системою охорони здоров'я, а також динамічне відслідковування прогресу в досягненні індикаторів стану здоров'я регіону;

- створення періодичних аналізів та звітів, публікація отриманих даних у різноманітних форматах для різних груп населення;

- інформаційна підтримка заходів галузевого управління, інформаційно-аналітичного забезпечення планування діяльності галузевого управління у частині, що стосується питань громадського здоров'я;

- забезпечення інформаційного супроводу реалізації національних, регіональних та місцевих програм у секторі громадського здоров'я.

Першими регуляторними актами, які визначили місце і завдання системи моніторингу й

оцінювання у сфері ВІЛ/СНІД, були Указ Президента України від 12 грудня 2007 р. № 1028/2007 «Про додаткові невідкладні заходи щодо протидії ВІЛ-інфекції і СНІДу в Україні» та Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1349 «Про єдину систему моніторингу та оцінки ефективності заходів, спрямованих на запобігання поширенню епідемії ВІЛ-інфекції».

Функції системи громадського здоров'я в Україні здійснюються в основних стратегічних сферах. Однією зі складових реформи національної системи охорони здоров'я в Україні повинна стати розбудова вітчизняної системи охорони/захисту громадського здоров'я на основі створення, функціонування та розвитку центрів громадського здоров'я, стратегічним завданням яких є збереження здоров'я населення як загальнонаціонального принципу визнання пріоритетності безпеки в питаннях життя і здоров'я людини.

Висновки

Національна концепція створення центрів контролю та профілактики хвороб з метою трансформації системи громадського здоров'я відповідає найкращим світовим практикам та забезпечує реалізацію державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Головними функціями системи та центрів громадського здоров'я є профілактика захворювань як на індивідуальному, так і на популяційному рівнях. Новостворені державні установи у сфері громадського здоров'я повинні зосереджувати свою діяльність на профілактику, безперервний моніторинг інфекційних та основних неінфекційних хвороб, які становлять значний тягар для суспільства і спричиняють значні соціально-економічні втрати. У сучасних умовах загрозливих викликів та наслідків, пов'язаних з існуючою пандемією COVID-19 та поглибленням негативних світових економічних проблем, особливо зростає роль функціонального забезпечення діяльності установ у сфері охорони громадського здоров'я.

Перспективи подальших досліджень. Для подальшого вивчення проблем моніторингу в системі громадського здоров'я плануємо вивчати процеси моніторингу в різних сферах громадського здоров'я, наприклад, моніторинг демографічних процесів.

Список літератури

1. Миронюк І. С. Актуальні питання розвитку системи громадського здоров'я в Україні / І. С. Миронюк, Г. О. Слабкий // Вісник наукових досліджень. – 2017. – № 2. – С. 48–55.
2. Моніторинг соціальних процесів в Україні / за ред. І. К. Бондар, Г. В. Ярошенко, В. І. Науменко, Н. А. Соколенко. – К. : Знання, 1999. – 260 с.
3. Москаленко В. Ф. Стан формування нормативно-правової бази з питань охорони здоров'я України та відповідність наказів МОЗ чинному законодавству / В. Ф. Москаленко // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2016. – № 1. – С. 26–28.
4. Національна оцінка ситуації з ВІЛ/СНІДу в Україні станом на початок 2022 року. – Режим доступу : <https://npsi.phc.org.ua/AppViews/FileBody/132>.

5. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 р. № 2573-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>.
6. Шафранський В. В. Медико-соціальне обґрунтування системи громадського здоров'я в Україні : автореф. дис. д-ра мед. наук / В. В. Шафранський. – К., 2018. – 39 с.

References

1. Myronyuk, I.S., & Slabkyu, H.O. (2017). Aktualni pyannya rozvytku systemy hromadskoho zdorovya v Ukrayini [Current issues of the development of the public health system in Ukraine]. *Visnyk naukovykh doslidzhen – Bulletin of Scientific Research*, 2, 48-55 [in Ukrainian].
2. Bondar, I.K., Yaroshenko, G.V., Naumenko, V.I., & Sokolenko, N.A. (Ed.). (1999). *Monitorynh sotsialnykh protsesiv v Ukrayini [Monitoring of social processes in Ukraine]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
3. Moskalenko, V.F. (2016). Stan formuvannya normatyvno-pravovoyi bazy z pytan okhorony zdorovya Ukrayiny ta vidpovidnist nakaziv MOZ chynnomu zakonodavstvu [The status of the formation of the normative and legal framework for health care of Ukraine and the compliance of the orders of the Ministry of Health with the current legislation]. *Visnyk sotsialnoi hihiyeny ta orhanizatsiyi okhorony zdorovya Ukrayiny – Bulletin of Social Hygiene and Health Care Organizations of Ukraine*, 1, 26-28 [in Ukrainian].
4. (2022). Natsionalna otsinka sytuatsiyi z VIL/SNIDu v Ukrayini stanom na pochatok 2022 roku [National assessment of the HIV/AIDS situation in Ukraine as of the beginning of 2022]. *npsi.phc.org.ua*. Retrieved from: <https://npsi.phc.org.ua/AppViews/FileBody/132> [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy Pro systemu hromadskoho zdorovya vid 06.09.2022 r. № 2573-IX [Law of Ukraine On the Public Health System dated September 6, 2022 No. 2573-IX]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> [in Ukrainian].
6. Shafranskyi, V.V. (2018). Medyko-sotsialne obgruntuvannya systemy hromadskoho zdorovya v Ukrayini [Medical and social justification of the public health system in Ukraine]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

HEALTH MONITORING AS THE MAIN ELEMENT OF DETERMINING PUBLIC HEALTH PROBLEMS IN UKRAINE

N. Ye. Romaniuk, L. M. Romaniuk, O. P. Nahorna

I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, Ukraine

Purpose: to develop conceptual approaches to the organization and implementation of health monitoring as the main mechanism for determining public health problems. To analyze the modern methods of planning, development and implementation of the system of monitoring and evaluation of the improvement of preventive measures in the field of public health at the local level, taking into account global challenges and systemic changes.

Materials and Methods. The research used the following methods: statistical, copying of statistical data, the method of expert evaluations and dynamic analysis.

The research was carried out on the basis of the analysis of the reports of the communal non-profit enterprise "Ternopil regional center of public health" of the Ternopil regional council, statistical directories of the center of medical statistics of the Ministry of Health of Ukraine, operational and reference information of the center of public health of the Ministry of Health of Ukraine, strategic provisions "On the public health system".

Results. The conducted comparative analysis of the work of the Ternopil Public Health Center shows the negative trends of the main indicators that characterize it. The creation of the Ternopil Public Health Center made it possible to more effectively carry out targeted work on the formation of motivation for a healthy lifestyle in the population of the region, hygienic education of the population, introduction of preventive technologies into the practice of medical institutions, aimed at preserving and strengthening the health of the population.

Conclusions. The analysis and monitoring of the center's activities showed the presence of threatening trends in the health of the region's population. From year to year, a decrease in the population of the region, an increase in mortality and morbidity rates, and a decrease in the birth rate are recorded.

Also, strategic tasks and prospects for the development of public health centers in Ukraine are clearly defined in the work through monitoring.

KEY WORDS: disease control and prevention centers; monitoring system; strategic tasks; development prospects.

Рукопис надійшов до редакції 24.04.2023 р.

Відомості про авторів:

Романюк Ніна Євгенівна – кандидатка медичних наук, доцентка, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України; тел.: +38(0352) 52-72-33.

Романюк Любов Миколаївна – кандидатка медичних наук, доцентка, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України; тел.: +38(0352) 52-72-33.

Нагорна Олена Петрівна – студентка 2-го курсу медичного факультету (спеціальність «Громадське здоров'я») Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України; тел.: +38(0352) 52-72-33.